

Гринюк О. С.,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
факультету іноземної філології

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ПАРОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ У СФЕРІ АФІКСАЛЬНИХ ПОХІДНИХ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено опису та аналізу словотвірних паронімів сучасної німецької мови, які є однокореневими похідними, володіють неповною звуковою подібністю й неповною морфологічною спільністю. Словотвірні пароніми мають денотативну близькість і різні сигніфікати.

Ключові слова: словотвірні пароніми, денотат, сигніфікат, словотвірна морфема.

Постановка проблеми. Паронімія зі всіма властивими їй формально-мовними закономірностями є одним із явищ мови та посідає визначене місце в її структурі. Пароніми поряд із синонімами, омонімами й антонімами є суттєвим видом системних відношень усередині словникового складу тієї чи іншої мови.

Словотвірні пароніми – це особливий тип семантичних відношень, зона дії яких, на відміну від синонімів, більш обмежена. Пароніми – схожі за звучанням, але не тотожні за значенням однокореневі слова з наголосом на одному й тому самому складі, належать до одного логічного ряду, до однієї частини мови та виражають поняття, відмінність між якими полягає в деяких додаткових змістових відтінках лексичних значень, що слугують для уточнення думки. Це визначення є найбільш вичерпним, тому що воно враховує всі ознаки слів-паронімів: фонетичні, граматичні й семантичні [1].

Дискусійними є проблема зарахування до паронімів лише однокореневих слів чи будь-яких фонетичних зближень, а також замкненість патронімічних пар однією частиною мови з тотожними морфологічними категоріями. Ми вважаємо їх однокореневими. Визнання патронімічними однокореневих слів однієї частини мови надає паронімії статусу системного явища.

Мета статті полягає в аналізі явища словотвірної паронімії в межах похідних слів сучасної німецької мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виконання номінативної функції всі слова лексико-семантичної системи та їх значення, незалежні від контексту чи зумовлені контекстом, об'єднані парадигматичними відносинами, сутність яких полягає в спільності лексичних одиниць за одними компонентами та протиставленні за іншими. Парадигматичні зв'язки у словотворі – це зв'язки в системі мови між одиницями словотвору, які мають як спільні, так і розбіжні властивості (семантичні, формальні тощо) [2; 3; 4; 5].

Існування визначених семантичних відношень між однокореневими лексичними одиницями в сучасній німецькій мові зумовлене словотвірною та семантичною структурами цих одиниць і характером цих відносин [6, с. 355]. Динаміка семантичних зв'язків базується на непостійності компонентного складу лексичного значення, яке змінюється, модифікується, диференціюється під впливом як екстралінгвістичних (мис-

леннєва діяльність, зміна денотата, поява нових понять), так й інтралінгвістичних (морфологічна спільність, активна участь словотвірних формантів у структурі лексичного значення, парадигматичні та синтагматичні зв'язки) факторів. Вона визначає характер зв'язків між однокореневими лексичними одиницями: синонімічні, омонімічні, паронімічні, варіантні відносини. Такі питання лексико-семантичного аспекту слова, як розвиток семантичних відношень, під час словотвору спираються саме на семантичні властивості слова [7; 8].

Однокореневі слова стають паронімами лише тоді, коли вони набувають найбільшої самостійності й диференційованості у своєму лексичному значенні. Тому неможливе зарахування до паронімів усіх однокореневих слів, у яких одне слово вказує на ознаку, а інше – на частину цієї самої ознаки в іншій кількості: *Nominat – Nominant, Garant – Garantie, Abonement – Abonent*. Невід'ємною ознакою паронімів є співзвучність префіксів (якщо вони префіксальні), часто співзвучність суфіксів, збіг місця наголосу на одному й тому самому складі, належність до одного лексичного роду (частини мови, роду, числа).

Паронімічні ознаки варто шукати в структурі слів, а не у факті їх схожого звучання, тому що в цьому випадку паронімами виявляться й омофони типу «род – рот». За значенням такі слова лінгвістично визначаються як семантичні варіанти одного й того самого слова чи близькі синоніми, а за формою вони навіть ближчі, ніж деякі типи синонімів: *Block – Klotz – Klos – Pfluck (колода), Bitz – Glitz – (блиск), Schleife (бант, петля) – Schlinge (петля), Schleicher (той, хто підкрадається) – Schleier (покривало)*. Якщо збіг двох фонетичних форм такий, що межа частин, які збігаються, припадає на межу префікса, кореня, суфікса, то завдяки цьому вичленується їх спільний префікс, корінь, суфікс, але паронімії тут ще немає. Якщо ж межа є всередині префікса, кореня, суфікса, закінчення, то створилися умови для паронімії. Схожість значень може мати загальний і неозначений характер.

Порівнюючи між собою наведені вище приклади, бачимо, що в плані вираження вони мають таку особливість: перші три звуки в усіх без винятку словах схожі один на одного у фонетичному відношенні (це групи *bl-, kl-, pfl-* тощо) й аналогічні у фонологічному відношенні. Назвемо цю групу звуків початковою або початком слова. Третій звук чи перший звук початку середини слова збігається в більшості слів, але не в усіх (*i, a, o, ei*), решта звуків середини слова максимально відрізняються. У кінці слова – знову великий збіг.

Пароніми й варіанти.

Пароніми варто чітко відмежувати від варіантів одного й того самого слова, у яких фонетичні та граматичні видозміни не призводять до змін у лексичному значенні слова. Наявні види варіантів слів схожі на пароніми тільки в тому, що до складу тих й

інших лексичних одиниць входять однокореневі слова. Пароніми не можуть бути взаємозамінними без зміни змісту речення, а варіанти одного слова завжди можна використовувати за вибором. Якщо в паронімії наявність різних афіксів зумовлює диференціацію в значенні слів, то у варіантах слів звукові розбіжності не виражають лексико-семантичних розбіжностей. Порівнюючи паронім і варіант, необхідно враховувати, окрім морфологічної структури слів, функції їх афіксальних морфем. Якщо значення афіксів збігаються, то перед нами варіант, якщо ні – паронім.

Варіантом одного й того самого слова можна вважати такі однокореневі слова, у яких змінена тільки зовнішня сторона, але не змінене лексичне значення. Призначення словотвірних морфем полягає в тому, щоб створювати нові лексико-семантичні одиниці. Варіанти одного й того самого слова близькі до однокореневих. Від паронімів варіанти відрізняються й у фонетичному відношенні: наголос у варіантах – на різному місці. Пароніми схожі на варіанти своєю стилістичною функцією. Стилістично пароніми слугують для мовленнєвої характеристики персонажів.

Пароніми й синоніми.

Пароніми варто відрізняти від синонімів, хоча інколи зробити це важко. Під час розмежування цих явищ потрібно мати на увазі, що відмінність у значеннях паронімів зазвичай настільки значна, що заміна одного з них іншим неможлива. Синоніми дуже часто є взаємозамінними. За всієї різноманітності семантичних структур вони надають автору право широкого вибору слова, яке найбільш підходить за змістом, не виключаючи варіантів синонімічної заміни. Основною відмінною ознакою цих двох мовних явищ може слугувати той факт, що синонімами є не однокореневі гнізда слів зі спільним ядром значень, де кожне зі слів, які входять до цього гнізда, слугує для уточнення однієї й тієї самої думки. Пароніми – однокореневі слова, які означають не тільки різні явища дійсності, а інколи й протилежні. Гніздо паронімів складається з пар, а не з окремих слів.

Синоніми поєднуються за лексичними ознаками, пароніми – за етимологічними.

Тільки кореневе значення в словах-паронімах зближує їх між собою. Серед синонімів є лексичні дублети за своїми значеннями, а серед паронімів дублетів немає.

Однокореневі синоніми відрізняються від паронімів тим, що в словах пари синонімів нема ознак, які різко відрізняють їх значення, а в паронімах така змістова різниця обов'язково наявна.

Синоніми можуть замінюватися один іншим, а пароніми йдуть паралельно й замінюватися не можуть.

Синоніми одного й того самого гнізда відрізняються один від іншого відтінками значень і нерідко в тексті доповнюють і уточнюють один одного. Багато дослідників зупиняють свою увагу на «нанизванні синонімів», вони пояснюють це явище тим, що синоніми одного гнізда, які стоять поряд, досягають більшої повноти й виразності, ніж кожен із них окремо. Для пояснення якогось слова інколи застосовують синонім того самого ряду. Ні одне зі слів-паронімів не може слугувати уточненням у тлумаченні змісту іншого слова пари. Більше того, часто слово-паронім несе в собі ознаку живого предмета, а його пара – неживого: *Abonement* – *Abonent* тощо.

Синоніми одного гнізда володіють здатністю зіставлення одного з іншим. У паронімів зіставлення неможливе. У фонетичному відношенні синоніми відрізняються тим, що місце постановки наголосу в них не відіграє такої ролі, як у паронімів.

Співзвуччя не є обов'язковою ознакою синонімії. Для паронімів – це обов'язкова ознака [1; 9].

Семантико-словотвірна диференціація словотвірних синонімів, що є складовою частиною мовної системи й підпорядковуються загальним для мови тенденціям змін, необхідних для комунікації, логічно може призвести до виникнення словотвірних паронімів.

Цей процес базується на мінімальній семантичній близькості синонімів.

Мінімальний ступінь синонімічності однокореневих похідних виявляється в мінімальній семантичній близькості лексичних значень, яка полягає в збігу одного лексико-семантичного варіанта в похідних, тому що одне слово в словотвірній парі однозначне, а інше – багатозначне. Ці слова відрізняються лексико-семантичними варіантами, які не збігаються: синоніми *Kampf* – *Bekämpfung* (боротьба) збігаються в одному лексико-семантичному варіанті, який є єдиним для похідного слова: *Bekämpfung*.

Лексичне значення кореневого слова *Kampf* складається з чотирьох лексико-семантичних варіантів, чим вони й відрізняються від похідних. Однокореневі похідні різняться також структурно нетотожними твірними основами, які належать до різних частин мови: *Kampf* (іменник) – *Bekämpfung* (*bekämpfen* – дієслово). Такі синоніми мають нестійкий характер, називають спорідненими за змістом словами.

У результаті диференційних процесів у рамках лексичного значення двох однокореневих утворень поступово зникає близькість сигніфікативних компонентів при збереженні денотативних і настає понятійно-семантична диференціація, яка руйнує синонімічні зв'язки. Синоніми набувають іншого мовного статусу – паронімів: однокореневі похідні *Anschrift* (адрес, напис на книзі) та *Inschrift* (епіграф, напис на пам'ятнику) мають спільну кореневу морфему зі спільним категоріальним значенням твірної основи «напис», неповну звукову тотожність, викликану різними словотвірними морфемами *an-* та *in-*. Інтегруюча сема в складі семантичної структури цих слів виражена експліцитно в семантиці твірної основи “*schrift*” (шриф, напис буквами). Маючи денотативну, сигніфікативну, семантичну, морфологічну спільність і структурно-словотвірну диференціацію у вигляді словотвірних морфем *an-* та *in-*, ці лексичні одиниці розглядалися раніше як словотвірні синоніми. Однак у результаті більш чи менш активного функціонування цих лексем у значенні «напис» розширилися їх валентні та словотвірні можливості: *Anschriftenbuch*, *Inschriftenkunde*, *inschriftlich*, які сприяють появі в їх змістових структурах додаткового відтінку лексичного значення. Намітилась тенденція до семантичного розмежування цих слів і семантичної спеціалізації слова *Inschrift*. Експліцитна невираженість інтегруючого поняття у слові *Inschrift* пов'язана не тільки зі змінами в смислових структурах напівпрефіксів *an-* та *in-*. Напівпрефікс *an-* набуває уточнюючого відтінку основного значення, *in-* новий лексико-семантичний варіант «знаходження всередині чогось». Провідне положення в семантичних структурах слів *Anschrift* – *Inschrift* починають займати формальні диференціальні компоненти, зумовлені диференціацією в змістових структурах морфем *an-* та *in-*. Вони впливають на семантичну диференціацію цих лексичних одиниць: *Anschrift* (напис на книзі, листівці), *Inschrift* (напис на пам'ятниках, меморіальних дошках тощо).

Під словотвірними паронімами розуміють однокореневі похідні, які володіють неповною звуковою подібністю, неповною

морфологічною спільністю: спільним коренем або нетотожними твірними основами, денотативною близькістю й різним сигніфікатом. Пароніми – це слова, різні за семантикою, за понятійним компонентом, однак вони зберігають слабкі зв'язки з денотатом [6, с. 348–349].

Ураховуючи особливості словотвірних паронімів, виділяють такі групи:

– пароніми, які відрізняються префіксами: *Brüder* – *Gebrüder* (брати);

– пароніми, які відрізняють суфіксами: *Verständnis* – *Verständigung* (розуміння);

– пароніми, що розрізняються характером основи: один має непохідну основу, а інший – похідну. При цьому в парі можуть бути: а) слова з непохідною основою та префіксальні утворення: *Wachsen* – *Anwachsen* (ріст – приріст); б) слова з непохідною основою та безпрефіксальні слова із суфіксами: *Spaß* – *Spaßerei* (задоволення); в) слова з непохідною основою або слова з префіксом і суфіксом: *Sorge* – *Besorgnis* (турбота).

У семантичному відношенні серед паронімів виявляються дві групи:

– пароніми, які відрізняються тонкими змістовими відтінками. Таких паронімів більшість, їх значення коментується в лінгвістичних словниках: *Parodontose* – *Parodontitis* (пародонтоз), *Worte* (вислів) – *Wörter* (слова), *Festessen* (святкова їжа) – *feste Essen* (переїдання);

– пароніми, які чітко відрізняються за змістом. Таких одиниць у мові існує небагато.

За ступенем синонімічної спільності пароніми ділять на синонімічні, контактні та дистантні.

Синонімічні пароніми близькі й за формою, і за змістом, маючи хоча б одне спільне словникове значення. Багато паронімів такого типу здатні до взаємозаміни у визначених контекстах: *Konsolidation* – *Konsolidierung* (консолідація), *Irrnis* – *Irrung* (непорозуміння).

Друга група паронімів – контактні пароніми. Це слова, які не мають спільних словникових значень і тому в мовленні не є взаємозамінними. Разом із цим контактні пароніми виявляють денотативну близькість, яка визначається як належність до одного семантичного поля: *Versprechen* (обіцянка) – *Verbrechen* (злочин).

Синонімічним і контактним паронімам протиставлені дистантні пароніми як слова, схожі за звучанням, але різні за значенням. Загалом такі слова не можна вважати паронімами. Однак зі всієї сукупності такого роду слів можна виділити дві групи, які варто вважати паронімічними: а) довільні зближення двох (чи декількох) слів з метою утворення особливого змістового ефекту; б) помилкові, недовільні зближення слів, які регулярно повторюються в мовленні, свого роду «традиційні помилки», які називають паронімічною атракцією.

З перерахованих класів основним є клас синонімічних паронімів. Вони є своєрідним організуючим центром цієї категорії слів, розповсюджуючи на інші класи властиві їм семантичні відносини. Насправді взаємозамінність, що є відмінною ознакою паронімічної пари, тільки в синонімічних паронімах випливає із семантичної подібності, а в усіх інших класах має характер мовної помилки. Отже, відбувається уподібнення контактних і дистантних паронімів до синонімічних паронімів, а сам паронімічний ефект постає як випадок помилки за аналогією.

Цікаво відзначити, що вплив синонімічних заміन розповсюджується не тільки на інші класи паронімів, а й на інші значення в межах того самого синонімічного класу: багато полісемантичних паронімів часто виявляють синонімію лише в частині властивих їм значень. Тут вплив синонімічних відносин розповсюджується в межах одного й того самого слова.

Розрізняють три групи синонімічних паронімів: 1) синонімічні пароніми, які виявляють семантичну тотожність за наявності функціональної деривації (стилістичної чи діакронічної); 2) синонімічні пароніми, які виявляють лише часткове семантичний збіг; 3) синонімічні пароніми, які мають частковий семантичний збіг за одночасного функціонального розмежування.

Варто зазначити, що тотожність семантики не свідчить про лексичну тотожність слів [10, с. 48–49].

Висновки. Отже, в плані вираження паронімія ґрунтується на схожості фонетичного складу слова, при цьому ця схожість є своєрідною функцією, яка залежить від довжини слова: схожість велика в початкових звуках слова, мінімальна – всередині, знову збільшується в кінцевих звуках, але в кінцевій частці схожість залежить також від частини мови, до якої належить слово. Це співвідношення є спільною властивістю паронімії в індоєвропейських мовах. Отже, словотвірна паронімія є важливою об'єктивною властивістю мови. Вона є не тільки джерелом помилок для мовців, а й засобом упорядкування інформації, що є доречним у лексичному складі мови.

Література:

1. Вишнякова О.В. Пароними современного русского языка / О.В. Вишнякова. – М. : Русский язык, 1987. – 280 с.
2. Земская Е.А. Структуры именных и глагольных словообразовательных парадигм в русском языке / Е.А. Земская // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент, 1982. – С. 14–17.
3. Земская Е.А. О парадигматических отношениях словообразования / Е.А. Земская // Русский язык. Вопросы истории и современного состояния. Виноградовские чтения: I–VIII. – М. : Наука, 1978. – С. 63–77.
4. Микитин О. Глубина словотвірних парадигм іменників на позначення осіб за спорідненням і свояцтвом / О. Микитин // Семантика мови і тексту : збірник статей 6 Міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 384–389.
5. Wellman H. Die Bedeutung der Nominalkomposita / H. Wellman // Synchrone und diachrone Aspekte der Wortbildung im Deutschen. – Heidelberg : Winter, 1993. – S. 147–168.
6. Ищенко Н.Г. Синонимия однокоренных производных имен существительных современного немецкого языка : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 / Н.Г. Ищенко. – К., 2001. – 466 с.
7. Аксентий Е.С. Формально-семантические особенности имен действия, мотивированных глаголом в современном французском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Е.С. Аксентий. – М., 1986. – 16 с.
8. Артемчук Г.І. Парадигматичні зв'язки в системі однокореневих утворень (на матеріалі словотвірних варіантів і словотвірних синонімів сучасної німецької мови) / Г.І. Артемчук, Н.Г. Іщенко // Науковий вісник Кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. Серія «Філологія, педагогіка, психологія». – 2000. – Вип. 1. – С. 165–170.
9. Воронов А.С. Типы варьирования слова в немецком и русском языках / А.С. Воронов // Научные доклады высшей школы. Серия «Филологические науки». – 1979. – № 1. – С. 30–45.
10. Кузнецова И.Н. О семантической классификации паронимов / И.Н. Кузнецова // Вестник МГУ. Серия «Филология». – 1977. – № 4. – С. 46–56.

Гринюк О. С. Паронимические отношения в сфере аффиксальных производных современного немецкого языка

Аннотация. Статья посвящена описанию и анализу словообразовательных однокоренных производных паронимов в современном немецком языке, которые имеют неполное звуковое тождество и неполную морфологическую общность. Словообразовательные паронимы имеют денотативную близость и разные сигнификаты.

Ключевые слова: словообразовательные паронимы, денотат, сигнификат, словообразовательная морфема.

Hryniuk O. Paronymic relations in the sphere of affix derivatives of the modern German language

Summary. The article is devoted to the description and analysis of derivational single-root derivatives of paronyms in modern German language which have incomplete sound identity and incomplete morphological community. The word-building paronyms have denotative affinity and different significances.

Key words: word-forming paronyms, denotate, significant, word-formation morpheme.